

Милан Радуловић

АНГАЖОВАНА ТЕОЛОГИЈА

- Уз књиге Јеромонаха Атанасија Јевтића Трагање за Христом и
Духовност православља -

1.

Јеромонах Атанасије Јевтић (потоњи владика) у српској јавности познат је више као духовник и национални делатник, мање као учен и оригиналан теолог; у иностранству, посебно у Грчкој, Швајцарској и Француској, где су његови теолошки списи и књиге одавно превођени, управо је обрнуто.

Пажњу световне јавности привукао је овај богослов прво својим храбрим, упорним и својеглавим, мудрим и далековидим учешћем у решавању националних, историјских и друштвених проблема. У време кад се о српском питању на Космету није смело ни говорити ни писати, не тако давно кад страдалници са Косова нису имали ни права ни могућности да власт и грађане своје државе упознају са несношљивим стањем у којем живе (тад су такви покушаји оцењивани као манифестације српског национализма), јеромонах Атанасије је серијом документованих чланака и потресних репортажа у "Православљу" истинито проговорио о невољама Срба у старој Србији. И у тим чланцима, и у каснијем ангажовању да се светска јавност упозори на тај проблем, он је истицао да је положај Срба у Југославији условљен суспензијом демократских права и људских слобода, да је последица вишедеценијске комунистичке демагогије и диктатуре, те да је овај проблем могућно решити једино одбацивањем и превазилажењем комунистичког наслеђа и изградњом модерног демократског система. Да је нова српска власт прихватила овакав приступ националном питању, да није тежила идеолошким хомогенизацијама и сукобима, без сумње би имала много мање неспоразума са демократским снагама у свету, а можда би била и делотворнија у решавању једног тешког проблема, (који се, уосталом, није тицао само Срба већ свих јужнословенских народа). У овом случају један српски калуђер се показао политички паметнијим и модернијим од професионалних политичара и народних вођа.

Саосећајући као народни човек са судбином људи у тоталитарном режиму, јеромонах Атанасије истовремено се као хришћанин саживео

са богоносном улогом српског народа у историји, са народним жртвовањем за православну веру и страдањима за њу. Уверен да жртве за веру и због вере не смеју остати заборављене у тами јама у које их је гурнула злочиначка рука, забетониране плитком, претрнулом и уплашеном савешћу живих потомака, поново покопане олаким и присилним забором њихове судбине, лишене хришћанског покајања злочинаца и искреног хришћанског опроштаја браће и сународника (а једино их је покајање и праштање могло васкрснути) - наш калуђер је кренуо на ходочашћа српским масовним гробницама: да опоје скривена и непозната гробља, да се распита чије су мошти у њима, ко је био човек који је тако неприродно и несрећно умро, ко онај ко га је тако нељудски послао и испратио у бољи свет. Резултате тих истраживања објавио је у књигама **Од Косова до Јадовна и Великомученички Јасеновац - Усташка творница смрти: документи и сведочења**. Јеромонах Атанасије први је међу српским свештеницима јавно, у земљи, на лицу места, служио опела и жртвама комунистичког терора. Заложиио се да се и те жртве, као и оне усташке, идентификују, достојно сахране, упишу у живу књигу народног памћења и праштања.

Хришћанским приступом новијој српској историји јеромонах Атанасије је јасно открио шта би требало да буде морални императив савременика, живо духовно стремљење српског народа у овом часу: оживети у души жртве за веру, ликове наших новомученика, јер се тако продубљује и брани вера нас живих. Залагањем да се јаме отворе овај српски духовник није тежио да у нама пробуди национални инат и нове политичке размирице са потомцима и следбеницима злочинаца. Најмање то. Желео је јеромонах Атанасије да нас пред тамом и језивом хладноћом јама суочи са нашим сопственим моралним и историјским безданом у којем смо живели. Срљајући у празну и мртву будућност, српски народ је био у искушењу да заборави своју живу прошлост, своје темељне, вечне, општечовечанске, највише вредности. Брижни што је народ у опасности да изгуби своју христолитост, у којој је садржан и национални идентитет, наша Црква, свештенство, монаштво, верујући део наше нације, желели су да се пред јамама, тим симболима наше судбине у новијој историји, тргнемо не само биолошким инстинктом самоодржања, већ и да се пробудимо духовним осећањем стида, греха, богобојажљивости. Да оживимо жељом за покајањем и праштањем. Да ли смо тај позив чули, услишили и испунили? Јесу ли трудови јеромонаха Атанасија, уграђени у наше буђење, плодносни, награђени, благословени; јесу ли његова надања у нас остварена? Јесу ли злоупотребљена? криво схваћена? На ова питања у садашњем часу нису могући истинити одговори...

Световна интелигенција са симпатијама је прихватила и пратила упорну борбу јеромонаха Атанасија да се скине клевета са имена владике Николаја Велимировића, да се истином о његовом животу и националном раду развргне настрана, неправедна, из политикантских

разлога успостављена симетрија између владике Николаја и надбискупа Алојзија Степинца. Међу нашим свештенством у земљи он је вероватно највише допринео да се српској књижевности врати један од њених класика, култури један од највећих теолога који је Српска црква одгајила, а верујућем народу мошти његовог новог светитеља.

Овим и другим јавним активностима јеромонах Атанасије је показао да има живу интуицију којом схвата шта су најпречи и неодложни национални задаци и циљеви садашњег времена; да има храбрости да се за те циљеве заложи и интелигенције да их оствари упркос привременим неприхватањима и несхватањима, изазваним можда привидно преурањеним истицањем тих циљева.

Атанасије је од оних монаха који се не боје учешћа у конкретним друштвеним збивањима, од оних богослова који актуалан историјски ток могу да осветле духом Вечности, од оних свештеника који умеју да веру распростране у народу, да открију и у свом времену успоставе јединство вечне и универзалне православне догме и непоновљивог, увек новог реалног живота. Кад говори о историјским или политичким темама, он уме да говори и као историограф и као политички делатник, али се и у таквом говору увек осећа тон, став и доживљај једног духовника, ученог теолога и народног свештеника. А ако су тај тон, став и доживљај у говору понекад пригушени и померени у други план, у практичним делима су вазда јасни, видљиви као дан. Једно од таквих дела је и одлука владике Атанасије да из Банатске пређе у Захумско-херцеговачку епархију. У тој одлуци приљубиле су се једна уз другу жудња монаха да са Христом у себи и испред себе буде с народом у најтежим временима и најгорим приликама, и херојски идеал нашег патријархалног човека и епског менталитета: да ваља "и на страшном мјесту постојати". И јавним ангажовањем и теолошким списима владика Атанасије Јевтић стално изнова покушава да покаже, докаже и упозори: да је наш епски менталитет, у свом чистом и изворном виду, надахнут, проткан хришћанском вером, да је христијанизован, и да је православље централна, најмоћнија струја наше патријархалне и епске културе, темељ националног идентитета. У личности и деловању овог богослова увек се осећа јединство, хармонично садејство универзалне хришћанске духовности и конкретног народног животног и историјског искуства, хришћанске и епске свести, српског патријархалног и хришћанског морала. Стога савременици у личности владике Атанасија виде и великог духовника, готово хришћанског мистика, и обичног народског човека.

Између националног и културног ангажмана владике Атанасија Јевтића, на једној страни, и његових теолошких студија, расправа и огледа, на другој, на први поглед нема неке чвршће везе, - јединствене теме, на пример, - која би ове две сфере духовног живота и рада повезала у органско јединство, у конзистентно животно дело и целовит духован став. Има чак мишљења да су ове две области Владичиног деловања

међусобно неусклађене, готово супротстављене, и да његов друштвени и национални ангажман иде на штету богословско-философског рада, ако не друкчије а оно тиме што пажњу и енергију одвлачи од основног позвања за које је др Атанасије Јевтић изузетно надарен, и у којем без сумње може највише дати. Овакво мишљење, ипак, у основи је врло површно и погрешно, као што је и утисак о не-јединству националног и теолошког, практичног и теоријског рада само привид. Јер, иако тематски и методолошки разнородни, ова два вида духовног рада имају јединствену општу функцију: и националним акцијама и теоријско-теолошким списима владика Атанасије жуди да у души српског човека и у непосредној друштвеној стварности српског народа угради, утврди и оснажи Христову науку, Његову веру, духовност, етику. Уз то, ове две области духовног живота нису повезане само јединственом функцијом него и јединственим ставом и јединственим персоналним сензибилитетом и темпераментом: и у националним акцијама и у теолошким списима др Атанасије Јевтић тежи да своје ставове искаже јасно, отворено, безрезервно, крајње искрено, логички уверљиво, реторички убедљиво, емоционално спонтано и живо. На крају, методологија православног богословља темељи се на постулату да између човековог свакодневног живота у свету, с људима, и живота у Христу, као ни између "практиковања хришћанских врлина" и интелектуалног рада нема нема граница - јер је људско биће целосно, а свака људска егзистенција непоновљив органско-духован космос. Стога и богословска умовања нису самосврховита и самосмислена, него су у функцији духовног преображења личности и непосредне егзистенције. Православље је један наглашено прегматичан духован доживљај егзистенције, доживљај који је у функцији човекове личности и живота а не у функцији знања ради знања, или у функцији неке апстрактне истине и апсолутног сазнања. Та специфично прагматична димензија православне духовности представља истовремено границу између православља, на једној страни, и гностицизма, метафизике и философије, на другој.

2.

Владика Атанасије Јевтић објавио је досад више књига теолошких студија, расправа и огледа на српском, а неке оригиналне радове публиковао је и на грчком језику: **Патрологија: источни оци и писци 4. и 5. века** (Београд, 1984), **Трагање за Христом** (Београд, 1989), **Духовност православља** (Београд, 1990), **Богословље Светог Саве** (Врњачка Бања, 1991), **На путевима отаца I - II** (Београд, 1991), **Свети Сава и Косовски завет** (Београд, 1992). Свака од ових књига има своје тематске, методолошке и стилистичке особености, али све имају и неке заједничке одлике, од којих издвајамо неке најочигледније, иако можда не и најосновније.

И као ученик Јустина Поповића и његов следбеник, и као професор Патрологије на Православном богословском факултету у

Београду, др Атанасије Јевтић покушава да богословску мисао врати њеној старијој и изворној традицији: списима Светих Отаца, раној средњовековној духовности и духовној пракси исихаста, те да је тако очисти од негативних наноса просветитељске идеологије и философије. То је стална и снажно присутна тенденција, мање или више јасна у сваком његовом спису.

Теологија није врста философије него начин живљења. У огледу "Развој богословља код Срба", у књизи **Духовност православља**, то схватање је експлицитно исказано:

Не прихватајући да теологију сведе на "науку о суштини Божјој", јер је то и бесмислено и немогуће, пошто је Бог непознатљив по суштини, и не може бити "објект" било каквог "философског" или "научног" познања, свети богослови Православне Цркве, истовремено не падају у теолошки агностицизам, него, напротив, сведоче о реалној могућности богопознања на основу неизрецивог разликовања у саме Богу Његове несхватљиве суштине и Његових богојавних и познатљивих енергија, које представљају Божја слободна "јављања", божанске "изласке" ради самооткривања и јављања. Благодарећи управо томе што се Бог слободно и из љубави и човекољубља јавља и пројављује у свету својим несазданим вечним енергијама, својом славом, и светлошћу и лепотом и добротом, могуће је право богословље и богопознање... - **Духовност православља**, стр. 224.

Кроз личност јединородног Сина Бог се најјасније и највидљивије објавио човеку. Али Христос није само објавио да постоји скривени Бог него Га је открио у Себи и Собом. Стога богословље није само чување и преносење апостолског предања о животу Исуса Христа него жива веза с Њим, она веза која човеку омогућава да и он у себи и собом открива Бога.

... Јер, богословље није само и није првенствено наука Христова и учење или држање те науке, него је теологија пре свега Он сам као оваплоћени Логос, и зато се теологија дарује богослову као плод живе везе, општења, заједнице са Христом. У том смислу је с правом речено, и правилно наглашавано светоотачко схватање, да је право православно богословље живот у Христу, тј. оно је вера и љубав према Христу, мисао и сав живот по Христу, свецело човеково психофизичко биће и делатност укореењени и учлањени у Христа, личним подвигом богослова и благодаћу Светога Духа. Отуда је разумљиво зашто је Православна Црква била тако штедљива у давању назива **богослов**, до сада само тројици својих учитеља и богослова: Св. апостолу Јовану, Св. Григорију Цариградском и Св. Симеону Новом Богослову - **Исто**, стр. 218-219.

Основна тенденција у теолошким радовима владике Атанасија јесте, дакле, реafirмација светоотачког схватања богословља и разграничење изворног и истинског богословља од философије, од интелектуалних спекулација о Богу, на једној страни, и од поимања и доживљавања вере као канонизоване ритуалне праксе, на другој страни.

Крајња смисаона интенција ових текстова није потпуно сводива на њихову видљиву тенденцију. Та интенција садржана је у пишком трагању за Христом, у његовој чежњи да живи у Христу. Јер једино кад живи у заједници са Христом човек у себи и собом може открити Бога, једино на тај начин може постати истински богослов и теолог. Теолошки есеји владике Атанасија могу, стога, да се читају и као израз његове жудње да се приближи богословљу у највишем смислу речи; ти есеји су онај индивидуалан подвиг који је - уз благодат Духа Светога - неопходан предуслов да човек у себи и собом открије Бога. Утолико су ови есеји и специфичан облик личне молитве и призивање благодати Светога Духа. Оцу Атанасију без сумње је знања, а вероватно и јако присна опомена о. Јустина Поповића, која отприлике гласи: **Тешко свакој мојој мисли која се не извије у молитву.** Крајња смисаона интенција Атанасијевих многих текстова јесте управо да прерасту у молитву, да буду духовно делотворни и благословени, да се из дубина духовног бића извију као нова, оригинална, лична молитва. Колико је овај висок духовни идеал уопште остварив, то је посебно питање; али да је тај идеал истакнут у подтексту многих есеја, да се осећа у духовној атмосфери која из њих зрачи, да се слуги у мисаоном језгру текста, у то може да се осведочи сваки њихов читалац.

Овај личан, молитвен тон, што се чује негде у даљини и дубини Атанасијевих есеја, и препознатљив, индивидуализован интелектуални став и доживљај који се објављују као стожерна теза и основна тенденција текста, утолико су занимљивији и вреднији што су мање очекивани у списима једног православног теолога. У трагању за Богом у себи и собом православан теолог добровољно ограничава личну слободу - тиме што полази од вере да су и извори и путеви богопознања раније откривени и унапред одређени. Извор богопознања је сама историјска личност Исуса Христа, Његово оваплоћење у човека, Његов живот међу људима у једном времену, Његово Распеће и Васкрсење. Путеви богопознања утврђени су у сведочењима Његових ученика, у јеванђељима, у књигама које су поруку Сина Божијег пренели; затим у списима Светих Отаца који су смислове и значења те поруке протумачили (и то једино у оним које је званична црква потврдила као истините и Светим Духом надахнуте); на крају, путеви богопознања пројектовани су животима и делима оних личности у историји људског рода које су Христов позив следиле, које су живеле и страдале за Његову истину и чији је духовни подвиг и опит боготражења црква благословила, односно канонизовала их као светитеље. Тражење Бога собом и у себи слеђењем пута Сина Божијег и прихватањем ликов

светитеља као путовођа, духовних, моралних и животних узора, представља демаркациону линију између хришћанске вере, на једној страни, и разнородних гностичких духовних опита, различитих деривата источњачких религија, апокрифних јеванђеља, магијских празноверица, модерних астролошких и парапсихолошких мистификација и манипулација, итд., на другој страни.

Ово добровољно - а у основи, како ћемо видети, само привидно - пристајање хришћанског теолога да ограничи слободу боготражења потхрањује многобројне недоумице, неразумевања и заблуде у уму и души модерног човека, духовно и интелектуално формираног у хоризонту нововековне секуларизоване цивилизације, чак и онда кад тај човек емотивно или интелектуално верује у постојање Бога. Те су недоумице условљене темељним догматима просветитељске идеологије, међу које свакако спада и постулат: да су интелектуална и духовна слобода неограничене, да је човек слободан, позван или осуђен да сам, без Божије помоћи, руководећи се једино природним разумом и личном савешћу, трага за истином о свету и животу; а у томе тражењу истине човеку је чак допуштено да попут Фауста прода душу ђаволу, да се дезинтегрише и самоуништи, само да би послужио проширивању и продубљивању људских сазнања.

Теолошки списи др Атанасија Јевтића представљају између осталог и полемику са интелектуалним фанатизмом који је просветитељство устоличило као духовну врлину и несумњиву егзистенцијалну и културну вредност. Кад није отворена и тенденциозна, та полемика димензија је индиректно ипак садржана у готово сваком његовом тексту. Огледи владике Атанасија у основи су претежно апологетскога карактера: у њима се брани хришћанска вера од агностицизма једнако колико и од гностичке традиције и модерних варијанти и деривата гностицизма, од просветитељске идеологије али и од уског и формализованог професионализма, као и од верског фанатизма.

3.

Полазни и крајњи став у Атанасијевој одбрани хришћанске вере јесте: да је човек отворено и динамично биће, и да су та отвореност и унутрашњи душевни динамизам дар Божији.

За нас православне хришћане само то признање, тј. искуство динамизма људских могућности, људског прогреса, могућности човековог раста и развоја упућује нас већ на Бога као Творца човековог. Јер је Бог ставио у човека, у људску природу велики динамички потенцијал, те се тако сама динамика и прогресивност људске природе показује и

доказује као дар Божији. Тај се дар на делу пројављује као стварна могућност бескрајног раста човековог (...) За човека је, дакле, несумњиво могућ развој и рашћење, јер је Бог већ у почетку, при стварању човека ставио у природу његову богат потенцијал., велике и динамичке могућности...

... Већ саме чежње и стремљења, носталгије и жеље људске (а оне су општељудска потреба) оне собом сведоче и потврђују да човек несумњиво има својеврсно предосећање богодане величанствености која га очекује и ка којој стреми, јер за њу има у себи потенцијалне могућности и може да се тој богоназначеној пуноћи и савршенству приближава и да је чак у некој мери предокуша. - Трагање за христом, стр. 140.

Реално људско искуство открива и сведочи да човек у непосредном животу "предосећа, слути и чезне за нечим бољим, узвишенијим, лепшим, савршенијим, натприроднијим"; и целокупна људска култура у основи је израз човекове духовне чежње за савршенством и за бескрајним прогресом. На основама оваквог тумачења универзалног и реалног људског искуства владика Атанасије утемељује закључак да је човек у основи религиозно биће. Човеков реалан душевни живот и сва људска култура посредно доказују да човек чезне за Богом; човекова чежња за Богом пак непосредно проиходи из божанског порекла и божанских могућности људске природе. Тако човек самом својом егзистенцијом и културом открива и сведочи постојање Бога. (Овакву логику, аргументацију и терминологију утемељио је и разрадио о. Јустин Поповић у многим текстовима, а најконзистентније у приступном предавању на Православном богословском факултету, објављеном у "Богословљу" 1935. године, под насловом **О суштини православне аксиологије и критериологије.**)

Но, и поред тога што је божанског происходства и што је његова природа потенцијално једнако божанска колико је и реално човечанска, човек ипак није ни савршено ни самодовољно биће. Осећање несавршенства и недовољности сопствене природе и живота такође потиче од Бога; то осећање урођено је човеку, удахнуто у његову природу као Божији дар а не као казна; оно је такође последица и израз човекове чежње за савршенством. Човеково незадовољство постојећим, датим животом и природом, наине, несумњиво сведочи о томе да је Бог човека назначио за неки виши живот, да му је доделио више позвање у космосу, да га није саздао као једну од многобројних форми материјалне и духовне егзистенције.

Иако је тај богодани динамизам у човеку веома богат, ипак за православну отворену антропологију човек се не своди само на те почетне датости у својој природи и у космосу, јер је Бог човеку назначио и отворио далеко веће циљеве и могућности, назначио га је за богочовечанску

пуноћу ка којој човек може и треба да стреми и узраста (што се на библијском језику зове богоподобност, богоусиновљење, заједница с Богом, обожење, обогочовење)... - Трагање за Христом, стр. 140.

Православна отворена антропологија заснована је на претпоставци да је људска природа двојна: божанска и човечанска, да у човеку дејствују две воље и две енергије. У том основном постулату православље се не разликује од дуалистичких и дијалектичких антропотеорија, од многобројних религиозних, спиритуалистичких и материјалистичких учења о људској природи. Православна антропологија пружа, међутим, нове, оригиналне и истините одговоре на питања: зашто је људска природа двојна, изнутра нескладна, разбијена; какве су човекове могућности у космосу, шта је његово позвање у свету; и, нарочито, да ли је и како могућно - кроз самостварање - превазићи природне датости егзистенције, преобразити природно биће и досегнути једну вишу форму хармоничне егзистенције.

У постављању, тумачењу и интерпретацији ових темељних теолошких проблема владика Атанасије увек у први план иставља веру: да је Бог човекову природу створио двојном не за то да би га у такву природу заробио већ да би га учинио способним и позваним да је усаврши, хармонизује и преобрази. У том процесу преображења сопствене природе заложена је човекова бескрајна слобода. Човек је, наине, слободан да следи могућности самоусавршавања, преображавања и хармонизовања унутрашњих енергија свог бића, али њему је такође остављена могућност да тај пут не следи; штавише, човек је слободан не само да остане у границама своје почетне, отворене потенцијалне природе него слободно може да реализује и своје негативне потенцијале. Бог је човека створио подобним себи, отворио му је могућност да и сам постане богочовек, али му је оставио и слободу да ту могућност не оствари, да порекне и чак одбаци божанске потенцијале сопствене природе. Божија љубав према човеку испољава се и осведочава управо у човековој природној слободи. Човек је по природи слободно биће, природно слободно биће.

Стање природне слободе не може, међутим, задовољити човекову чежњу за савршенством и срећом; исто тако, потпуно предавање само једној од две воље и енергије које творе његову реалну егзистенцију неминовно га води дезинтеграцији, паду, несрећи и пропасти. Истинску пуноћу бића и живота човек остварује кад те привидно супротстављене воље и енергије, божански и човечански слој свог бића, духовним напором покуша довести у једну вишу хармонију. Та виша хармонија, односно преображење у којем човек постаје **целосно биће**, није естетски феномен него егзистенцијална и космичка реалност. Најдубљи и највиши проблем сваке људске личности јесте: како у себи хармонизовати телесну и духовну егзистенцију, човека и Бога: како бити не само човек него и Бог - вечан, савршен, свемогућ и предобар? Тај

процес обожења човека и очовечења Бога је бескрајан, у сваком часу нов и у свакој личности непоновљив.

Процес боготражења и обожења сопствене природе - односно, самоостварење и задовољење чежње за миром и срећом - је највиши израз човековог стваралачког живота. Пошто је тај процес бескрајан и пошто је пут ка савршенству - ка највишој, божанској љубави, доброты и срећи - неокончив у временским оквирима реалног, природног живота човековог, самим тиме неограничена је и његова слобода стваралаштва. Прихватајући унапред утврђење путеве боготражења, нападајући се на Откривењу као најдубљем извору богопознања, следећући пут Исуса Христа, Светих Отаца и свих Светитеља, религиозан човек само привидно ограничава своју личну слободу боготражења и богопознања. Привидно, јер пут који је одабрао не може прећи за свог кратког земног трајања, и јер извор на којем утољава своју жеђ за Богом, за срећом, миром, лепотом и моралним савршенством, не може ни пресушити нити у потпуности може утолити ту жеђ на овом свету. Стога је на утврђеним путевима боготражења и богопознања - оним путевима које је пројектовала Црква - религиозан човек слободан у једном вишем смислу: не више једино као природно него и као стваралачко биће, не само у времену свог краткотрајног боравка на овом свету већ и у космосу и вечности. Јер, путеви боготражења уводе човека у вечност, а у ограниченом времену његовог овоземаљског живота буде предосећање нове, божанске егзистенције којој стреми и коју може досегнути јер је за такву егзистенцију назначен, потенцијално обдарен.

Стваралаштво је израз чежње за савршенством; чежња за савршенством, за Богом, урођена је човеку; унутрашње стваралачке потенцијале човек најпуније остварује живим процесом обожења сопствене природе; тај процес је бескрајан, недовршив, отворен и слободан; обожењући сопствену природу, - тј. отварајући се љубави, светлости и лепоти у себи - човек сарађује у божанском стварању света и у реализацији његовог телеолошког и есхатолошког смисла... То су неке од сталних идеја православне отворене антропологије.

Основне идеје православне антропологије владика Атанасије Јевтић у својим списима артикулише и тематизује у двоструком контексту: на егзегетском плану, кад тумачи смисаону суштину тих идеја, и на апологетском, кад тим идејама оспорава неке од актуалних антропологија (нпр. просветитељско и егзистенцијалистичко учење о човековој природи и о смислу људског живота).

У темељу и сржи православне отворене антропологије налази се историјска личност Исуса Христа. Својим животом, учењем, смрћу и васкрсењем Он је открио не само скривеног Бога него и новог, обоженог човека, - богочовека. Показао је да човек и Бог живе у љубави и симбиози, да су међусобно судбински везани.

... Христос се показао и јавио као истинити и савршени Бог и истинити и савршени човек, притом не одвојено, него сјединивши у Себи и Бога и човека, и на тај начин као Богочовек увео је човека у његову истинску и праву егзистенцију, у истински и прави живот, у истинску и праву ипостас.

Сав проблем за човека састоји се управо у томе: да се нађе у Христу и да не отпадне од Христа, да се не одвоји од Њега, или кад је већ отпао (Адам и ми) да се нађе опет у Њему као Богу своме и Човеку своме. Јер је Логос Божији-Христос ради тога управо и створио човека да га сједини са Собом, да га "уипостазира" у Себи, како веле Свети Оци, и тако да га доведе у пуноћу човека и да га обожи, тј. једном речју да га **обогочовечи** (...) Јер управо **обожење** човека и јесте циљ целокупне божанске творевине, и то **обожење** јесте последња **истина** човека и о човеку. Обожење пак човека могуће је и оствариво само у Богу Логосу, у Богочовеку Христу, чија је динамичка икона творачки стављена у човека, и једино на основу ње реализује се и истинско биће и егзистенција човека и његово благодатно обожење... - Трагање за Христом, стр. 120-121.

Две природе, две воље, две енергије - божанска и човечна заложене су у људско биће не за то да би се човек осећао изнутра напрслим и раздираним већ, напротив, да би доживео пуноћу егзистенције, да би искусио горње и доње светове, да би преобразио своју потенцијалну, првородну људску духовност у потоњу богочовечанску реалност. Да би постао савршен, човек истовремено мора бити и Бог; и да би био Бог, мора бити савршен човек. Другим речима, савршен човек је Богочовек, и савршен Бог је Богочовек. То сједињавање човека и Бога у људској природи није нека коначна датост него отворен и неокончив стваралачки процес који је у потпуности остварен једино у личности Сина Божијег.

Христос је открио да је сваки човек син Божији и да је свак позван да буде једно и заједно са Оцем. Бог Логос се оваплотио у људско тело да би човека уздигао к Себи, да би му посведочио и објавио да је човечанска природа једновремено и једнако и божанска. Тек обожењем унутрашњег бића, своје човечне природе, човек постаје истински и савршен човек.

При обожењу човека у Христу, човек не ишчезава, нити се губи, зато што Богочовек Христос јесте истовремено и савршени Бог и савршени човек (...), истинити Бог и истинити човек. Зато и велика оданост и приврженост Светитеља Богочовеку Христу и њихова борба за Христа, била је уствари и јесте борба за човека (...) Човек у Христу (особито Светитељи сједињени са Христом) не само што се не губи и не умањује, него напротив достиже "у човека савршеног, у меру раста пунине Христове." Тако да

само у Бого-човеку обезбеђена је потпуна и интегрална "човечност" човекова, док ван Христа и без Христа узалудан је чак и сам покушај да се макар очува и одржи човек... - Трагање за Христом, стр. 128-129.

Као и о. Јустин Поповић, тако и владика Атанасије Јевтић у тумачењу симбиозе божанске и човечне природе у личности Сина Божијег увек снажно наглашава значај човекове слободне воље и "неприкосновену величанственост" његове личности. Човекова реална егзистенција је зависна од Творчеве енергије, али и божанска потенцијална енергија у човеку зависна је од његове слободне воље; у симбиози човека и Бога подједнако су слободни и подједнако међусобно везани и Бог и човек.

Оваква христолошка тумачења показују се плодноним, далекосежним и корисним на апологетско-полемичком плану Атанасијевих списа. Христологија и на њој изграђена отворена православна антропологија представља основну духовну, сазнајну и интелектуалну позицију са које владика Атанасије Јевтић улази у дијалог - некад отворен, некад посредан - са католичком теологијом, са просветитељством, са материјалистичким и егзистенцијалистичким антропотеријама, са интелектуалним и верским фанатизмом.

У православном учењу о природи Сина Божијег и о људској реалној природи откривено је "оно спасоносно премошћење страшне провалије између човека и Бога која карактерише западну теологију и западну мисао још од времена Августина" (Трагање за Христом, стр. 113). По православном схватању, наиме, Бог није једино изнад света и човека него једновремено и једнако и у њима; другим речима, није само трансцендентна реалност него и иманентна енергија, урођена човековој природи, она енергија које покреће човекову душу и буди у њему чежњу за савршеном човечношћу, за савршеном лепотом, бескрајним самоусавршавањем и напретком, за безграничном добротом. Та унутрашња душевна стварност човекова, тај иманентни, "унутрашњи" човек Бог, у ствари јесте Бого-човек.

Тако, у парвостраној отвореној антропологији Бог није једино Свемогућ и Безгрешан Судија, као што ни човек није једино немоћан и грешан. Више но Судија, Богочовек је стваралац, жива енергија и идеалан лик удахнут у само језгро сваке реалне личности, она енергија која покреће човека да себе, своју реалну природу, свој карактер и живот, уподоби, усагласи, идентификује и хармонизује са идеалним ликом, тј. са ликом идеалног човека што је уграђен у његову природу и егзистенцију. Сваким часом свог живота сваки човек се приближава идеалном лику, Богочовеку у себи, или се удаљава од Њега. Да ли ће се тај идеалан лик појавити у "првотној лепоти и светлости", или ће сасвим потамнити од греха и дезинтегрисати се - зависи од слободне воље личности. Тако Бог и сам дели човекову судбину, не само у Свом Оваплоћеном Сину него у сваком човеку икад рођеном.

Као стваралац а не једино судија, Бог сарађује са човеком у његовим напорима да оствари идеалну човечност, да реализује божанске потенцијале своје природе. Остварујући божанске потенцијале своје природе човек, пак, сарађује са Богом у остварењу телеолошког смисла света и есхатолошког смисла бивствовања. Укратко, човек је Божји сарадник а не његов покорни роб. И то не само онај човек који у животу нешто гради у видљивом, материјалном смислу, него сваки човек који "израђује и изграђује себе у богочовечанско биће" (Ј. Поповић), који открива божанску енергију у својој природи и тако остварује своју унутрашњу идеалну човечност. А та енергија делује у сваком човеку. Ако "сваки човек има лик Божји у души својој", онда из тога природно следи закључак: да "и најнезнатнији човек представља апсолутну вредност". Јер, "сва сунца и звезде не вреде колико једна душа... Господ Исус је једини међу људима и међу бићима душу човечију прогласио за највећу драгоценост у свим световима, горњим и доњим..." (Јустин Поповић, "О неприкосновеном величанству човека", Философске урвине, Минхен, 1957).

У својим тумачењима темељних поставки православне антропологије и христологије, владика Атанасије Јевтић радо се позива на о. Јустина, често управо на поменути оглед. У поређењу са источњачким религијама, рецимо будизмом, или са западном теологијом, чија је антропотеорија крајње теоцентрична, изграђена на осећању Бога као трансцендентне реалности, Свемогућег и Безгрешног Судије, теолошка учења и тумачења ове двојице наших богослова откривају и показују православље као потпуно оригиналан религиозан доживљај егзистенције и аутентичан духован став. Славећи Бога, они утврђују и потврђују "неприкосновено величанство човека", несравњиву драгоценост људске душе и божанску вредност сваке личности. Православље је у основи персоналистичка религиозна доктрина која учи како да човек прихвати и преобрази реални свет и живот, а не како да их одбаци као привид (будизам), или да их превазиђе као нижи, грешан, зао, од Бога потпуно и дефинитивно отпао облик егзистенције (гностицизам, а на друкчији начин и католицизам). Православље, напротив, учи да је човек не само део света и природе него и да је одговоран за њихову судбину. Човек је "нека врста живог мозаика, у коме је суштином бића свог заступљена свака твар, и у коме све оне скупа сачињавају један организам" (о. Јустин). Човек је позван да оствари сопствену човечност, да спасе Богочовека у себи, да открије, усаврши и очува чистоту сопствене душе и на тај начин да спасе и човечанство, народ. "... Сваки грех убија по мало душе у човеку, а самим тим и у народу. Борећи се против својих личних грехова, човек се бори за слободу и правду народне душе, бори за њену бесмртност и вечност, бори се за њене непролазне вредности." (Јустин Поповић, **О неприкосновеном величанству човека**). Али човек је такође позван не само

да очува сопствену и спољну природу него и да их преобрази и кроз преображење спасе.

У Цркви се остварује и јединство између људи и осталих твари: јер људи, постајући кроз освећење и обогочовећење синови Божји, постепено ослобађају и твар око себе од робовања греху и смрти, и приводе је безгрешну Једином Безгрешном. Најсавршенији чланови Цркве, Светитељи најјаче осећају то свејединство свих твари у Христу: једно су са светим анђелима, истином, правдом, Еванђељем, молитвом, љубављу; а једно су са осталим тварима - тугом, уздисањем, неисказаним; заједно са њима кроз Духа Светога осећају како се твар исцељује Црквом од греха, постаје безгрешна и мила и благословена. Све сачињава један Богочовечански организам, а они - осећалиште свега тога, и све осећају као део себе. - Архимандрит Др Јустин Поповић, *Догматика Православне Цркве*, Књига трећа, Београд, 1978, стр. 78.

Свест о божанском позвању човека, о божанској вредности личности, о динамичким и божанским потенцијалима реалне људске природе - то је сталан, основни и највиши мотив Атанасијевих теолошких умовања. Та свест је срж и стожер православне духовности.

4.

Православну духовност, хришћански доживљај егзистенције, православну отворену антропологију владика Атанасије Јевтић успешно покушава да артикулише као један конзистентан и оригиналан теоријски систем. У његовој интерпретацији, као и у поетским евокацијама Николаја Велимировића и философско-мистичким визијама Јустина Поповића, православље се открива као оригинална, аутентична, широка и довршена философија живота, али и отворена према свим доживљајима егзистенције и свим философијама. Отворена, али не и истоветна с њима, јер је православље идентично самом себи, тј. идентично теологији Откривења. Тако, на пример, ако се посматра у историјској перспективи, православна философија егзистенције може бити доведена у везу са хеленским антропоморфизмом. Јер, православни теолошки хуманизам се темељи на доживљају Бога као савршеног човека, и савршеног човека као Бога; откривајући Бога и човека као Богочовека, а Богочовека као потенцијалну могућност реалне људске природе, православље у извесном степену изједначава Бога и човека, своди Бога на идеалну човечност, а савршену човечност, људску личност, уздиже и слави као божанску реалност. Исто тако, православни персонализам није мање но протестантизам отворен према модерном, ренесансном индивидуализму и култу људске личности. На крају,

учењем да човек и природа predstavљају јединствен материјално-духован организам православље се може чинити сродним еколошком спиритуализму који се јавља или поново оживљава у нашем времену. Али, православље није сводиво ни на антропоморфизам, ни на ренесансни индивидуализам, ни на стари пантеизам, ни на модерни еколошки спиритуализам, и поред тога што на њих може да подсећа или чак и да садржи у себи неке визије тих других и друкчијих учења. Можда су се сва та учења издвојила из православља у засебне системе, теорије, философије? Ако је тако, онда је православна отворена антропологија и православна христологија најдубља сублимација и највише духовна и културолошко-историјска синтеза коју је изградила свеколика претхришћанска и хришћанска цивилизација.

Духовност православља, православна отворена антропологија, осећање Богочовека као савршеног Бога и савршеног човека истовремено - то је основна духован ситуација из које владика Атанасије Јевтић покушава да осветли вредност других, религиозних али не-православних антропотеорија, оних које су привидно православне, као и прикривено или отворено антихришћанских; исто тако православна духовност је онај духован доживљај којим Владика осветљава непосредни живот, наше време, актуалну историјску ситуацију и историјску судбину српске нације.

Најснажнији изазов православном учењу о природи човека, о смислу човековог живота и о човековом позвању у свету дошао је у нововековној култури од оне антропотеорије која је изграђена и развијена у касној ренесанси. Основни постулат ове модерне антропологије јесте: да је људска природа самостворена, људска егзистенција самосмислена, људско стваралаштво самосврховито, вредно само по себи; те да је човек затворен микрокосмос; историјско време највиша форма Вечности и једина њена садржина; друштво једини човеков космос, а друштвени, материјални и технички прогрес највиши есхатолошки циљ временског тока, телеолошки смисао света и најдубљи онтолошки смисао људске егзистенције. Из ове универзалистичке теорије развили су се и просветитељство, и рационализам, и позитивизам; одјеке те философије препознајемо и у основама марксизма, и у основама различитих метафизичких система у 19. веку, и у основама модерних и помодних спиритистичких и спиритуалистичких учења. Стога савремени православни богослов мора да брани православље од просветитељско-рационалистичке традиције изграђене у нововековној култури, слично како су рани хришћански апологети и Свети Оци бранили хришћанство од хеленске, претхришћанске философије. Теолошка мисао владике Атанасија, исто као и богословље његових учитеља владике Николаја Велимировића и о. Јустина Поповића, представља својим знатним делом полемички дијалог са просветитељским и рационалистичким учењима о човековој природи.

У есеју ”Духовни живот виђен из православне антропологије”, у књизи Трагање за Христом, владика Атанасије је најпотпуније експлицирао привидне сличности и суштинске разлике између православне и просветитељске антропологије.

У светлости православне **отворене антропологије**, духовни живот човека полази увек од христолошких и христаликих основа човековог бића, то јест од изворног и аутентичног виђења и доживљаја човека у Христу Богочовеку у свим његовим димензијама и богоданим могућностима, које су увек богочовечанске. Овим православна антропологија не негира постојање истинске људске природе и природног људског живота, али и ту природу и живот сматра великим даром човекољупца Бога, тако да хришћанин тај божански дар људске природе и природног живота прихвата са радошћу, љубављу и благодарношћу. Па ипак, и тај божански дар људске природе и природног живота на основу нашег живог искуства у Цркви, ми не сматрамо за човеков коначни и потпуни, **духовни живот**, зато што се људско биће не своди само на голу ”природу”, макар она и била од почетка богодана и боголика.

Они пак који не прихватају Бога и посматрају човека само у оквирима људске ”природе”, или само као производ космичке ”природе” или ”друштва”, тј. производ материје, сила и закона овога света, за њих је људско биће и људски живот у свету сасвим и неизбежно затворен и окован у границе те исте природе, овог и оваквог нашег света, свеједно колике су његове космичке димензије. Ипак и они, као и сви људи, осећају и признају да постоји извесни људски динамизам, неке дате или стечене могућности за развој и прогрес човека и човечанства, али су на крају принуђени да признају да човек коначно остаје затвореник и заробљеник и своје сопствене и опште космичке ”природе”, а то, у крајњој линији, значи: безутешни роб смрти, пролазности и пропасти. - Трагање за Христом, стр. 139-140.

И претхришћанске и постренесансне философије изграђују или култ природе, или култ материје, или култ космичке енергије, или култ времена (историје) или култ људског простора (друштва), или култ слободног људског стваралаштва, или култ ”чистог” и ”апсолутног” духа. Православна философија живота не одриче ни природу, ни материју, ни космичку енергију, ни историју, ни друштво, ни слободу стваралаштва, ни дух. Али православна антропологија је друкчија од свих других философија тиме што на изворан и аутентичан начин чува и преноси култ Живог, Оваплоћеног Бога, Бога оваплоћеног у човека, као и култ човека који стреми и постиже да обожи своју реалну људску

природу. (Светитељи). А процес обожења човекове душе је отворен и динамичан процес, нов и непоновљив у свакој личности и у сваком трену живота. За такав духовни живот свако људско биће је потенцијално способно; на теургично стваралаштво, на сарадњу са Богом у себи, позвана је свака људска личност, не само избрани. Али само духовни живот и стварање који уздижу и обожују људску реалну природу су благословени, не и они који човекову личност, човекову природу и вредност негирају и одбацују, па макар то одбацивање било учињено у име трансцендентног Бога. Вера је добра тек кад је на корист човеку, и само је она вера права за коју је кадро свако људско биће, и једино је она вера благословена у којој се људска личност самопоtvrђује и узраста, не и она у којој се људска природа саморазара, деструише, дезинтегрише и унижава. Својим списима владика Атанасије Јевтић афирмише, тумачи и брани такву веру. Стога се чини да је њему једнако стран верски фанатизам колико и атеизам. Ако у поненким својим списима са атеизмом полемише отворено, са верским фанатизмом, као и са свођењем вере на обредне активности, владика Атанасије је у сталном прикривеном спору. Верском фанатизму супротставља реалну, прагматичну, човечну и "природну" суштину православља; уском конфесионализму противставља свој доживљај човека као иконе божје и људске личности као Цркве; схватању вере као обредне и култне активности, као збира одређених "обичаја", надређује живе духовне енергије и изворне смислове уграђене у Литургију и у Свете Тајне; плитки рационализам превазилази осећањем мистеријске суштине живота; просветитељске претензије да измене човекову природу превазилази вером да је људска природа потенцијално способна да се обожи, самопоtvrди, самоусаврши и узрасте до савршене човечности, да се уздигне до Богочовека... Теолошке списе владике Атанасије Јевтића оживљавају моћна а често прикривена, дубинска духовна и интелектуална струјања између православног учења, које као теолог експлицитно афирмише и брани, и друкчијих духовних доживљаја, који га као човека и привлаче и одбијају истовремено. Другим речима, владика Атанасије Јевтић је креативан следбеник апологетско-полемичке богословске мисли владике Николаја и о. Јустина; уз њих он је вероватно најбољи апологета ког има Српска православна црква.

5.

Као и сваки хришћански апологета, и др Атанасије Јевтић на специфичан начин се користи логиком, терминологијом и методологијом својих противника. Његови текстови су логички конзистентни, јасни и убедљиви. Осим стандардизоване теолошке терминологије овај наш богослов се радо користи и дискурсом савремене философије, психологије и лингвистике, у тежњи да теолошку проблематику приближи савременом школованом човеку, али

и ради тога да модерна идејна и духовна стремљења критикује, оспори и превазиђе изнутра, језиком и методологијом блиским и разумљивим савременом световном човеку.

На методолошком плану владика Атанасије примењује каноне научног мишљења и технику научног рада. Његови текстови су засновани на историографским, психолошким и социолошким чињеницама, или на верификованим теоријским (теолошким и философским) сазнањима. Проткани су многобројним цитатима, нарочито из светоотачке литературе, испреним коментарима смисла и значења цитата, као и надахнутим, инвентивним тумачењима семантичких слојева појединих теолошких термина и откривањем њиховог изворног смисла у грчком језику, оног смисла који се при превођењу на српски понекад замагли, деформише или се, чак, сасвим изгуби.

Логика, терминологија и методологија теолошких списа др Атанасија Јевтића сведоче о томе да је овај богослов, као и његови духовни учитељи о. Јустин Поповић и владика Николај Велимировић, један широко отворен, знатижељан и толерантан дух који се не затвара у религиозне догмате и старински, понекад клишетирањем, механизован богословски језик (који може да звучи и као пука игра речима) већ - утврђен у вери, просветљена ума - без страха, радосно општи са духовним искуствима и формама световне културе: са књижевношћу, философијом, историографијом, психологијом, али и са непосредним, свакодневним интелектуалним опсесијама, моралним дилемама и духовним чежњама модерног човека. У дијалогу са искуствима и истинама световне културе богослов проверава, брани, афирмише и утврђује сопствену веру, оне истине о човеку и животу што су саопштене у основним догматима Православне цркве.

Слично како су се у неким теолошким делима владика Николај и о. Јустин ослањали на поетике модерне књижевности, на симболизам и експресионизам, тако се и владика Атанасије стваралачки користи модерним наукама и философијама. Последња смисаона инстанца његових списа јесте: у црквеним догматима, обредима и Светим тајнама васкрснути струјање и пулсирање непосредног и реалног духовног живота; уобличити и исказати свој личан доживљај животних истина и смислова сублимисаних у Црквеним догматима; дочарати мистеријску суштину духовних светова у које пронице душа верујућег човека и божански карактер духовних визија које се рађају у религиозно надахнутом и вером облагорођеном људском разуму.

Креативна енергија овог богослова мање је усмерена ка уметничкој контемплацији и дочаравању човековог духовног живота самим унутрашњим дахом и духом матерњег језика, а више је окренута ка интелектуалном сагледавању суштине и ка стварању синтетичних закључака и теоријски чистих представа. Владика Атанасије је философичан, спекулативан ум, рационалан у једном вишем смислу.

Ако је владика Николај Велимировић највећи уметник међу модерним српским богословима, отац Јустин Поповић највећи философ-мистик, др Атанасије Јевтић је вероватно највећи теоретичар православља, не само у српској култури, - упркос томе што он у многим својим текстовима доказује да православље није философски систем и да суштина православног учења не може бити изложена као неки теоријски концепт. Надтеоријску, атеоријску, мистеријску и прагматичну суштину православља владика Атанасије успева да предочи теоријски чисто, убедљиво, логично и конзистентно!

Да ли је то једна парадоксална интелектуална позиција и неизвесна и нестабилна, противречна духовна ситуација и тежња; да ли таква позиција и ситуација представљају унутрашње антиномије у теолошким списима нашег богослова. У извесном смислу одговор на ова питања мора бити потврдан. Свако учење или вера који се примарно и суштински манифестују као начин реалног и конкретног живљења доспевају у помало парадоксалну ситуацију и у стран простор-контекст увек кад се покушавају изложити и објаснити на теоријском плану. Такве антиномије између непосредне духовне егзистенције, и њеног сублимисања-транспонована у језик, не успева да превазиђе ни уметност, а камоли философија или теорија. Те антиномичне ситуације не разрешава и не превазилази ни православна теологија, као ни било која друга теологија уосталом.

Владика Атанасије је без сумње свестан да је његова апологија хришћанске вере од просветитељског догматизма и интелектуалног фанатизма нужно, једном својом страном, и сама - просветитељска и интелектуалистичка, тенденциозна и едукативна. Ову неизбежну, иманентну унутрашњу антиномију теологије он настоји да учини плодносном, бременимом новим могућностима, усклађеном са основним постулатима православног богословља схваћеног у његовом изворном смислу: као живот у Христу и са Христом у себи. Ту је једини извор и једини прави пут богопознања. Ако је пут богопознања један, излазака на тај пут има онолико колико и људи или онолико колико човекових природних способности и потенција. Стога у начелу на пут богопознања човек може изићи и посредством уметности, философије, теорије; до Бога у себи човек можда може доћи и кроз културу и посредством спонтаног животног искуства? До истинског богословља посредно се може стићи и преко тзв. природне и либгералне теологије?

Дискретним отварањем врата и оваквим могућностима богопознања владика Атанасије покушава да унутрашње антиномије теолошког умовања преведе у једну синтезу. Његова мисао је сконцентрисана на откривање унутрашњег антрополошког и психолошког смисла и садржаја у основним догматима Православне цркве, на тумачење и одбрану оних хришћанских истина које је Црква канонизовала. С друге стране, та мисао је радознала, толерантна и отворена према духовним формама световне културе. Вредност и значај

теолошких списа владике др Атанасија Јевтића садржана је, између осталог, у томе што он убедљиво иако индиректно показује да је отвореност православног богословља према свету, конкретном човеку, актуалном времену и према свим формама световне културе утемељена у самој суштини православља и основним Црквеним догматима. Православној духовности прирођена је отвореност свету, човеку, култури, исто као што је световној култури иманентно боготражење и богопознање. Повремено, а често и само привидно богобораштво и богоотпадништво, што се јавља у неким фазама развоја културе, у ствари је наличје њене религиозне суштине. Уосталом, зар једна од истина које афирмише хришћанство није да се Свети Дух јавља кад хоће, где хоће и кроз кога хоће? Без Његове воље и благодати немогуће су и немоћне подједнако и световна и Црквена култура, и изворно богословље и аутентично стваралаштво.

У огледу "Методологија богословља" владика Атанасије на најједноставнији и најјаснији начин описује основну духовну ситуацију у којој се налази сваки човек у трагању за Богом у себи и свету:

... Другим речима, ма како то звучало парадокслано, за Апостола Павла и Свете Оце очигледно је да предуслов нашег људског познања Бога, и наше теологије о Њему, јесте претходно Божје познање нас! а наше пак познање Бога и Божје познање нас засновано је на Божјем откривењу нама, прихваћеном од нас вером, и такође на међусобној љубави Бога и човека. - Трагање за Христом, стр. 9.

Благодат Духа Светога и љубав између Бога и човека истовремено су и предуслови спознаје, и њен "орган", и њен смисао. У томе је садржана специфичност, оригиналност и аутентичност православне гносеологије.

6.

Смисао богословске спознаје света и живота јесте прожимање личности надом, вером, љубављу, односно (само) остварење божанских потенцијала садржаних у реалној људској природи. У готово сваком огледу, на готово свакој страници књига Трагање за Христом и Духовност православља, владика Атанасије настоји да убедљиво и надахнуто дочара сједињеност вере и љубави у православној антропологији и гносеологији. Поједностављено казано, вера је љубав према Богу, конкретније према божанским могућностима људске природе, према божанским творачким енергијама оваплоћеним у сопственој души и у души сваког човека; а љубав се рађа и извире из поверења у божанске потенцијале сопствене реалне природе и из вере у Онога ко је те потенцијале уградио у људско биће. Свест да су

унутрашње духовне снаге којима располаже човек у ствари подарене од Бога, да нису самостворене ни самодоволjne, избавља човека од нарцизма, од самозаљубљености и самозагледаности у сопствену природу. Исто тако, сазнање и осећање да су божанске могућности садржане не само у неком трансцендентном Богу већ да су оваплоћене и живе у човековој реалној и потенцијалној природи, у души сваког људског бића, избавља човека од мизантропије, од презира сопственог бића и његове грешности у име апстрактне љубави према апстрактном Богу. У православној антропологији у потпуности је успостављена једно фино осећање мере, хармоније, између човека и Бога, између љубави према човеку и љубави према Богу, оно осећање мере за којим је чезнула хеленска култура и које је у тој култури истакнуто као егзистенцијални а не само естетски идеал и сматрано предусловом и темељом животне мудрости и човечног живљења. (Та чежња остварена је у медитеранској култури изграђеној на православној духовности?)

У основи православне гносеологије, дакле, налази се постулат да је човекова љубав према Богу, као и Божја љубав и вера у човека, и орган и смисао спознаје; без такве љубави није могућно ни познање божанских димензија сопствене природе, али ни истинито спознање света, живота, Бога. Другим речима, православна гносеологија не признаје могућност интелектуално самосврховите спознаје света или емотивно равнодушног познања Бога и човека. Богословска спознаја света и човека могућна је само као вера у Бога, кроз веру у Божију љубав, кроз Божије надање у човекову природу, у одазивању, Божијем поверењу у човека као сарадника у остварењу онтолошког смисла бивствовања и телеолошког смисла космоса. Ту љубав, наду, веру и поверење у човека Бог је посведочио Својим Јединородним Сином, оваплоћењем Једносуштног Сина у људско тело. Исус Христос открио је човеку да је онтолошки везан уз Бога, као што се кроз Сина и Бог онтолошки везао уз човека. Без тога осећања двоструке узајамности између човека и Бога немогућа је православна вера, јер се то осећање налази у њеном темељу.

Вера пак није само психолошко стање уверености и верности, него је она **онтолошка веза** и заједница између Бога и човека. Она је и благодатни дар Божји, али и вољни подвиг целосног човека и зато она васпоставља прави однос између Бога и човека. Вера није само "веровање", него далеко целовитији и богатији **догађај** који се збива између човека и Бога, зато вера и препорађа човека и обнавља до у дубину природу човекову, постављајући тако, наравно благодаћу Духа Светога, **нови почетак** човековом бићу и животу по Богу и у Богу. - **Трагање за Христом, 21.**

Богословље је, дакле, онај пут и начин спознаје којим човек не само да сазнаје и (само) остварује своју природу него је једновремено и ствара, изграђује, обнавља и преображава. Остварујући божанске потенцијале своје природе, човек истовремено узраста до идеалне и

савршене човечности. Идеална и савршена човечност, пак, није неки химеричан циљ ни произвољан експеримент са реалном природом већ, напротив, потпуно могућно, реално и једноставно стање човекове нове, обожене природе. У том стању, из сопствене обожене природе, човек на нов начин види себе и свет око себе, на нов начин доживљава свој живот и бивствовање уопште. Свет, природа, космос тад се не доживљавају више ни као стран, непознат и застрашујући простор, нити као неутрално и незаинтересовано леп феномен, него као - Божије уметничко дело. Свет престаје да буде инперсоналан. У свему видљивом и иза свега постојећег осећа се личност: Бог Творац који је све саздао, који све изнова у сваком часу поново ствара и тим стварањем одржава у постојању, све живо чини дирљивим у својој животодавној светлости. Између човека и Уметника који је свет саздао и који својим стварањем, самим фактом постојања света, говори човеку и објављује му Своје постојање, успоставља се жив однос међусобне љубави, сарадње, обожавања.

Човек који гледа свет као Божије уметничко дело близак је Богу јер поима Његов говор, разумева све постојеће као симболе и метафоре којима му се Бог обраћа и објављује; такав човек истовремено је и Божји сарадник у стварању живота, јер је дивљење постојању слављење Светлости и Бога који Светлошћу бивствовање чини могућним и видљивим. (У студији владике Николаја Велимировића Религија Његошева, на друкчији начин и у књизи Символи и сигнали, али и у многим беседама и огледима изложено је једно православно естетско доживљавање света, природе, космоса.)

Човек који свет доживљава као Божије уметничко дело, који осећа да у свету и иза њега стоји Личност, сам Бог Творац, онај ко свеколико постојање осећа као поезију божанског духа, тај на нов начин доживљава и себе и другог човека. У себи и сваком људском створењу види и осећа Сина Божијег, брата у Христу, икону Божију. То осећање прераста у љубав према Божијем происходству људског бића, у љубав према Богу који је Једносуптног Сина оваплотио у људско тело, у дивљење Божијој љубави према човеку, у радовање сваком човеку јер у сваком Бог изнова оваплоћава Своју божанску енергију у људско биће, у људско тело и душу. Из љубави према Богу и другом човеку развија се и осећање одговорности за судбину божанске енергије у сопственом бићу, рађа се чежња да се та унутрашња енергија љубави, светлости и доброте очува и да даде плода. Тако по православном схватању човеково обожење није ништа друго него одговорност према сопственој личности, одговорност према реалној људској природи и сопственом животу; и ништа више него настојање да се унутрашњи потенцијали реалне природе развију до крајњих граница. А те границе су не само довољне за човекову самореализацију сопствене природе него су и недосежне за човекову земног трајања ма колико оно по људским и биолошким мерилима било дуго. Обожење сопственог бића, досезање савршене и идеалне

човечности јесте циљ и смисао који човек наставља да испуњава и с ону страну краткотрајног земаљског живљења. Човеково узрастање и самоусавршавање у Богу нема ни просторних ни временских граница; са људског гледишта то узрастање, урастање у идеалну човечност, уподобљавање себе Богу, у стварности је бесконачно. Процес обожења је близу, на дохвату руке сваком човеку, јер је свако потенцијално способан за савршену човечност и јер је божанска енергија и моћ духовног узрастања садржана у људском бићу, у души и телу - и истовремено процес обожења је тако далеко човеку јер је бесконачан па самим тиме у извесној мери и неостварив. Стога владика Атанасије и каже да је вера **"подвиг целосног човека"**, подвиг у души и телу, и подвиг у времену и вечности.

Из осећања вере као човековог духовног и егзистенцијалног подвига, из једног условно речено херојског осећања вере, из осећања вере као човековог животног херојства, владика Атанасије Јевтић тумачи основе православне методологије, тј. темељне постулате методологије православног богословља. Прва суштствена поставка православне методологије јесте: православна теологија је **начин целовитог и личног живљења у Богу и с Богом у себи**, а тиме и са суштином сопствене човечне природе - а не начин мишљења о Богу као искључиво трансцендентној духовној реалности, апстрактној (кроз Сина необјављеној) духовној личности или некој неодређеној и безличној духовној енергији.

У поједностављеној интерпретацији, друга темељна претпоставка методологије богословља могла би се овако исказати: није могућна, па стога и не постоји никаква објективна (не-лична, над-лична, без-лична) истина о човеку, животу и свету било да је заснована на емпиријском, рационалном, чулном или ма ком другом искуству човековом. Могућна је и постоји једино **персонална истина**, истина оваплоћена у личан живот, у конкретну личност. Та личност у којој је оваплоћено и објављено човеково знање о Богу, човеку и свету јесте историјска личност Исуса Христа. У Њему се - каже владика Атанасије - "открива за нас људе сва тајна Бога и света и човека". А то објављење или објашњење Бога, човека и света "није нешто друго него Онај исти који је и дао Собом и у Себи то објашњење, то лично откривење, а то је Богочовек Христос, истинити Бог и истинити човек". На многим страницама својих књига владика Атанасије Јевтић варира и продубљује мисао оца Јустина Поповића: "У ствари Богочовек Христос је истина, не као реч, не као учење, не као делатник, већ као свесавршена и вечно жива Богочовечанска личност. (...) У хришћанству истина није дискурсивни појам, нити теорија, нити учење, нити збир учења, већ жива Богочовечанска личност - историјски Исус Христос." **(О суштини православне аксиологије и критериологије)**

Схватањем Богочовечанске личности - вечно живе у души сваког верујућег човека и потенцијално живе у души сваког атеисте -

схватањем Исуса Христа као савршеног Бога и човека истовремено, али и као извора, мере и смисла сваког људски важног, судбоносног, суштаственог знања о човеку, космосу, животу, тим схватањем методологија богословља се заснива као аутохтона духовна реалност, друкчија од методологије и гносеологије других духовних и интелектуалних дисциплина, али не и одсечена од њих, затворена према њима.

Тумачећи основне поставке православне антропологије, методологије и гносеологије др Атанасије Јевтић је у књигама Трагање за Христом и Духовност православља исказао целовито православно учење о човековој природи; дочарао хришћански доживљај егзистенције; оживео православне визије смисла живота; изложио православно схватање телеолошког смисла природе, историје, културе. Ма колико теме његових огледа биле конкретне, прецизне и проблемски омеђене, у интерпретацији сваког појединачног теолошког проблема и сваке конкретне богословске теме владика Атанасије успева да евоцира православно филозофију живота у њеној целовитости и да дочара суштину православне духовности и православног учења. Свака од тих тема у његовом тумачењу и разумевању призива целину и суштину православне филозофије живота; другим речима, тек из суштине православне вере могућно је разумети посебне феномене и проблеме Црквеног живота, Црквене обредне праксе као и њену мистеријску суштину. Стога су ове књиге Атанасија Јевтића на формалном плану збирке огледа писаних и објављиваних последњих двадесетак година. На садржинском плану пак ове две књиге представљају један целовит, свеобухватан и конзистентан теолошко-филозофски спис.

У својим списима др Атанасије Јевтић у први план истиче два момента, два мотива, две духовне визије садржане у православној филозофији живота. Прво, он снажно наглашава величину човекове слободе и значај човекове слободне воље у прихватању Бога. Друго, на готово свакој страници својих списа варира, образлаже, дочарава став: да је основни унутрашњи садржај вере у ствари љубав и одговорност. Божја љубав према човеку и човекова љубав према Исусу Христу, према конкретном и живом човеку, према свакој људској личности, према животу и свету. И одговорност пред божанским потенцијалима сопственог бића и сопствене реалне природе, пред унутрашњом светлости личности, пред личним чежњама за правдом, добротом, срећом, за првотном невиношћу и наивношћу, за срећним дететом у себи.

Као поуздан и темељан тумач списа Светих Отаца и као креативан следбеник свог духовног учитеља оца Јустина Поповића, владика Атанасије Јевтић зна да човек није одговоран једино за свој живот и да

није одговоран једино пред Богом и пред својом потенцијалном богочовечанском природом, пред могућностима којима располаже у свом бићу. Човек је, наиме, одговоран и за свет у којем живи. Човековим грехом дезинтегрисана је и сама природа; његовим очишћењем и испуљењем реинтегрисаће се поново и сва твар, како је писао отац Јустин.

У души обоженог човека, који свет доживљава као Божије поетско дело, као мистерију бивствовања, као тријумф светлости над мраком непостојања, као радост и благословеност свеколиког живота, у души таквог човека и спољна природа постаје обожена, облагорођена, благословена и благодатна. У таквом доживљају више и нема спољне природе: она постаје део човековог духовног бића, као што и човек постаје живи камичак у космичком мозаику. Свет и живот и човек у Богу постају не само органски интегрисани него и лепи у једном вишем смислу. Идући за идејама православне естетике, како је ту естетику пројектовао о. Јустин, владика Атанасије Јевтић имплиците више него отворено одбацује естетичке представе што су уобличене у нововековној култури. Према кантовској естетици, на пример, - а она је без сумње један од највиших израза естетичке свести у нововековној цивилизацији - лепо је оно што се човеку допада без икаквог непосредног интереса. По православној естетици, пак, свет и живот нису и не могу бити неутрално лепи. Њихова лепота је израз божанских творачких енергија, Божије љубави и доброте; лепота је тријумф "нетварне светлости". Стога су свет и живот за човека судбински лепи, то јест њихова лепота има за човека судбоносан значај и божански смисао, а не статус неутралне, објективне, или природне, од човека независне лепоте...

У својим списима у књигама Трагање за Христом и Духовност православља владика Атанасије Јевтић је детаљно и убедљиво изложио основне поставке православне антропологије, методологије и гносеологије, али истовремено он је и наговестио кључне идеје за конституисање једне оригиналне православне естетике. У тим излагањима он се показује не само као учен теолог већ и као надахнут тумач хришћанске философије живота. То надахнуће извире из личне вере. Интелектуална висprenост, реторичка убедљивост, терминолошка прецизност коју читалац осећа на свакој страници у списима владике Атанасије, такође су уткане и узидане у живу личну веру а не представљају независне и самосталне вредности.

Кроз списе владике Атанасија Јевтића читалац се непрестано креће између висина пишчевих интелектуалних узлета и дубина његове хришћанске вере.

Summary

Milan Radulović

ENGAGED THEOLOGY

The first part of the study contains a brief review of the national and cultural engagement of Bishop Atanasije Jevtić during the last ten years. In the second part, the author is trying to single out the general characteristics of Bishop Atanasije's theological thought and to determine his role in the development of modern Serbian theology. In the third and fourth parts of the study, the author presents and interprets the main ideas contained in the books *Traganje za Hristom* (The Quest for Jesus) and *Duhovnost pravoslavlja* (The Spirituality of Christian Orthodoxy). The basic conclusion of the text is the following: it is within those two books - which are at formal level collections of theological essays and studies - that Dr. Atanasije Jevtić, in a synthesized and systematic manner, presented the Orthodox understanding of the most general anthropological, gnoseological and methodological issues.